

Jean-Luc BRUNIN

OD RANJENOG PAMĆENJA DO SURADNJE*

Sažetak

Autor je kao svećenik 15-ak godina djelovao pastoralno među katolicima na području gdje ima muslimana, i to ne samo onih koji su u Francusku doselili zbog posla nego i njihove djece koja su se u Francuskoj rodila i školovala. Ovdje na temelju svoga pastoralnog iskustva iznosi sugestije za suradnju kršćana i muslimana u Europi. Kao prvi stupanj predlaže obustavu hostilnosti temeljene na sukobima iz vremena osvajačkih ratova i kolonizacije a zatim potrebu humane suradnje izvodi iz življenja muslimana i kršćana u urbanim sredinama. Gradovi su gusto naseljena mjesta u kojima žive stanovnici različiti po uvjerenju i socijalnom položaju, a ipak drže neke opće propise radi zajedničkog dobra. Vjernicima u urbanim sredinama nameće se "l'exigence de citoyenneté - zahtjev za građanskim pravom" u koje pripada pluralnost političkih i religijskih uvjerenja. U takvim sredinama vjernici trebaju "učiti sustanarstvo na zajedničkom prostoru". Svjestan da se prema uvjerenju muslimana vjera i građansko društvo intimno prožimaju, očekuje od europskih muslimana da prihvate sekularnost države i pluralnost građanskog društva, izvodeći to iz temeljnog učenja Kurana i Biblije da u religiji nema prisile.

U okviru ovoga priopćenja ne pripada meni da detaljno prikazujem povijesni pregled odnosa između kršćana i muslimana. To su već učinili drugi koji su kompetentniji od mene. Zadovoljit ću se time da u velikim crtama prikažem susljedno postavljanje jednih prema drugima nastojeći odmotati zamišljeni razvoj. Čini mi se naime istinito da pamćenje uobliču-

* *Napomena urednika: S ovim je predavanjem autor nastupio na Međunarodnoj konferenciji Kršćani i muslimani u Europi, koja je od 12. do 16. rujna 2001. održana na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu. Usp. prikaz konferencije u ovom broju časopisa: F. TOPIĆ, Međunarodna konferencija Kršćani i muslimani u Europi. Zahvalni smo autoru i organizatorima konferencije što nam je omogućeno objavljivanje ovoga teksta.*

je mentalitet i ponašanje na razini kolektivnog pretpostavljanja. U drugom dijelu upustit ću se u iznošenje mogućeg scenarija za buduće odnose između kršćana i muslimana u Europi. Predložiti ću kao moguću zadaću da zajedno ulažemo u plodnu suradnju naših religijskih tradicija u Europi koja se izgrađuje. Još jedna napomena u ovom uvodu: moj se prijedlog bitno temelji na iskustvu susreta kršćana i muslimana u Francuskoj, kako ih ja prakticiram i na kojima sudjelujem već više godina u Francuskoj, i to na različitim razinama. Usudujem se vjerovati da se moje analize i hipoteze mogu osloniti na vaša iskustva i razmišljanja u drugim europskim zemljama. U svakom slučaju, nadam se da će nam rasprava koja će uslijediti donijeti priliku da uočimo razlike. One su svakako važne za naše istraživanje.

Od sučeljavanja do "rukom pod ruku"

Trebamo dobro odmjeriti koliko su kolonizacija a zatim fenomen migracija utjecali na zamišljanje susreta između kršćana i muslimana u našim europskim društvima. Jedni i drugi stekli smo konfliktno gledanje na odnose između muslimana i kršćana. Takvo stanje stvari poteklo je iz brzog širenja islama u 7. i 8. stoljeću, zatim iz križarskih ratova koji su bili motivirani ponovnim ratnim osvajanjem svetih mjesta te odatle i područja koje su muslimani bili pripojili pod svoju vlast. U tom razdoblju kršćani i muslimani uglavnom su se jedni prema drugima postavljali konkurentski, često nasilnički. Ovo stoji, iako odnosi nikada nisu bili totalno prekinuti sa stajališta kulture i trgovine.

U razdoblju kolonizacije došlo je do promjene u življenju susretanja. Musliman zapadnjaku nije više neprijatelj s kojim se treba sukobljavati nego postaje onaj kojim kolonizator vlada. Muslimani preziru kršćane zato što im određuju položaj onih koji nisu jednaki. Ovo novo stanje mijenja ono što kršćani i muslimani misle jedni o drugima. To shvaćanje je negativno: kršćani su shvaćani kao kolonizatori a muslimani promatrani kao sljedbenici religije koja je "zapreka civilizaciji", kako je govorio Renan.

Useljavanjem stanovništva s muslimanskom tradicijom u Europu nastaje novo razdoblje. Otkrivamo kako smo pozvani da udružimo ono što jesmo na prostoru koji nam je zajednički, ali prema pravilima koja su drugačija od pravila kolonizacije. To nije jednostavno uspostaviti!

S pojavom migracija islam stiže u koferima stranih radnika koji su većinom bili samci. Islam se živi i prakticira unutar ognjišta tipa "so-

nakotre". Socijalno će biti slabo zamjetljiv sve do 80-ih godina 20. st., kada se pojavljuje zahtjev da u poduzećima budu na raspolaganju dvorane za molitvu.

Novi lik islama pojavit će se grupiranjem obitelji. Socijalizacija islama postat će osobito pitanje obiteljske zajednice. Druga generacija, u želji za socijalnim priznanjem i integracijom, pridaje vrijednost više kulturnoj dimenziji arapskog identiteta nego islama. Bit će to "beurski" pokret (Beur je Arap rođen u Francuskoj) s marševima za jednakost i protiv rasizma. U Francuskoj smo doživjeli objektivni savez između "Beura" i ljevičarskih pobornika. Ta se situacija preokrenula u vrijeme Zaljevskog rata, početkom 90-ih godina 20. st. Kod mladih generacija, onih koji odbacuju izraz "Beuri" te se od tada nazivaju "muslimanima", nastaje snažan pokret sa zahtjevima za religijskim i građanskim pravima.

Danas možemo ustanoviti, među muslimanima kao i među kršćanima, da pojedinci i skupine ostaju u imaginarnom, u raskoraku sa svagdanjom zbiljom. Ostaju u logici sučeljavanja koja se održava - u društvu kao i kod nekih kršćana - strahom od fantazme islamizacije društva ili čak invazije. Za osvjetljenje navodim citat Alaina Bezançona, kao "antologijski primjer" iz predgovora knjizi jednoga religioznog Libanonca koji živi u Francuskoj. Naslov knjige je *La croix et le croissant - Le christianisme face à l'islam* (Križ i polumjesec - Kršćanstvo pred islamom):

*"(Biskupi Francuske) uvjereni su da 'otvaranje drugome' kako oni kažu te 'poštivanje drugoga', nužna spremnost na 'dijalog' koji se nameće auktoritetom kantovskog imperativa riječi su za unošenje reda u sadašnje stanje. Istina je da cijela Biblija zapovijeda ljubav prema siromahu i strancu. Međutim, treba razlikovati okolnosti i prilike. Te biblijske odredbe ne primjenjuju se na isti način kad se radi o davanju azila nekima..., a s druge strane kada se neka religija snažno udomaćuje, borbom načinom dok se vlastito stado nalazi u stanju slabosti i pometnje. Tada se poštovanje i ljubav trebaju usmjeravati na one koji su u opasnosti, na stado koje je crkvena hijerarhija dobila na brigu a zadaća je pojedinog episkopata da ga štiti i brani. Ne samo katolički narod, nego narod kao takav, jer su biskupi u vrijeme barbarskih invazija zaslužili divni naziv defensor civitatis. Bila bi šteta da taj naslov danas izgube."*¹

Postavlja se pitanje, kako izaći iz tih negativnih i zastarjelih predodžbi koje su smrtonosne za zajednički život, kako bismo išli naprijed u kulturi zajedništva i dijaloga?

1 Antoine Moussali, *La Croix et le Croissant - Le christianisme face à l'islam*, Editions de Paris 1997., predgovor, str. XII.

Učiti sustanarstvo na zajedničkom prostoru

Mi kršćani i muslimani danas trebamo učiti sustanarstvo na zajedničkom prostoru, a to trebamo činiti na podlozi drugačijoj od one koja je povezana s kolonizacijom ili imigracijom. Od kršćana to traži nadvisivanje običnog ljubaznog osjećanja prema "jadnim muslimanskim imigranti-ma". Poznajem borce koji su sudjelovali u protestnim marševima za jednakost i protiv rasizma, ruku pod ruku s mladim "Beurima", ali danas nisu u stanju postupati prema njima kao prema partnerima. Nisu raspoloženi prema učvršćivanju njihova religijskog identiteta. To otkriva globalniji fenomen u francuskom društvu, a to je pristup islamu koji je veoma nacionalno-zajedničarski. Kada ćemo prestati misliti i tvrditi da je islam religija stranaca i zato strana?

Imajući na umu složenost stanja kao i zamršenost predodžbi jednih o drugima, kako ići naprijed putovima zajedničke sudbine kršćana i muslimana? Usuđujem se predložiti neke piste koje nam mogu pomagati da nadmašimo posljedice našeg izranjenog pamćenja te malo pomalo preoblikujemo predodžbe jedni o drugima.

Otkrivati ono što nam je zajedničko - zahtjev prava na građanstvo

Potreban nam je pristanak na življenje na zajedničkom prostoru. To je činjenica urbane civilizacije koja je svojstvena našim društvima. Želim ovu točku razviti sa stajališta koje će ojačati naše razmišljanje o odnosima kršćana i muslimana. Teškoće koje susrećemo nisu ustvari samo ili prvenstveno religijske naravi nego socijalne, kulturne, gospodarske i političke. Odnose nas kršćana i muslimana u Europi trebamo utkivati u globalniji okvir urbanosti.

Među brojnim definicijama grada prihvaćam onu koju donosi Louis Wirth:² "*Grad možemo definirati kao relativno važnu, gustu i trajnu naseobinu pojedinaca koji su socijalno heterogeni.*"

Zbog te razlike na koju treba pozitivno pristajati, urbanost je projekt koji nikada nije dovršen.

- Radi se o pristanku na zajedničko uživanje istoga prostora tako da ga drugima ne uskraćujemo niti ih dovodimo u pitanje. Grad je civilizacijski projekt kojemu je svojstvena spremnost na kohabitaciju.

² *Le phénomène urbain comme mode de vie*, u *L'Ecole de Chicago*, Aubier 1984., str. 262.

Ta spremnost se uvijek sučeljava s opasnošću i strahom od gubljenja vlastitog identiteta.

- Urbanom življenju u zajedništvu svojstveni su odnosi međuovisnosti. Ti su odnosi propisani i određeni u urbanom prostoru preko institucija koje upravljaju dotičnim gradom (škole, uprava, socijalne službe...).
- Cijeli socijalni zajednički život odvija se u duhu konkurencije koja pojedince uvodi u razdražljivi proces *diferencijacije*. Grad je razbio stroge podjele na društvene kaste, ali je snažno naglasio i izoštrio skupine prema njihovu prihodu i položaju. Te podjele se pojačavaju kad se u religijama zadržava nacionalno-zajedničarski pristup.

Postoji trajna strukturalna kriza zajedničkog življenja. Živjeti zajedno u urbanom okviru uvijek je kompromis koji nastaje iz trajnih napetosti te kao ravnoteža koja je trajno nestabilna. Ono što se proživljava u četvrtima naših gradova, nije prolazna kriza, iako joj socijalno-gospodarske krize povećavaju učinak. Nesigurnost i manjak zaposlenja koji su vezani uz dekolonizaciju mjesta za eksploataciju prirodnih bogatstava i preuređenje poduzeća u okviru globalizacije, ustvari povećavaju nesigurnost ljudi koji žive u popularnim četvrtima. Mladi se moraju školovati u ozračju nestabilnosti i na rubovima društvenog događanja. Ništa nije osigurano za njihovu budućnost, oni ne donose važne odluke, osjećaju se kao igračke neumoljive i slijepe sudbine.

Stoga u našim religijskim zajednicama trebamo biti otvoreni za zahtjeve građanskih prava (*l'exigence de la citoyenneté*). Prema kršćanskom uređenju, govorimo o sekularnoj dimenziji vjere ili o svjetovnom pozivu krštenika. Trebamo budno raskrinkavati svaki demagoški i neodgovoran stav fundamentalista koji koriste smetenost građana u Europi i nude iluzornu sigurnost identiteta. Mogli bismo ovdje govoriti o istinskim pravilima lijepoga ponašanja u ime poštivanja ljudskog dostojanstva i samih religijskih tradicija u omjeru u kojemu fundamentalizam izobličuje religiju.

Kršćani kao i muslimani trebaju postati svjesni te strukturalne krize zajedničkog življenja koja - ponovimo još jednom - nije prvenstveno vezana uz teškoće religijske naravi. Međutim, u islamu kao i u kršćanstvu postoje vrijednosti koje mogu vjernike pokretati u građanskom zauzimanju. U jednom od svojih djela govorio sam o kršćanskoj civilnosti (*civilité*). Moglo bi se govoriti i o muslimanskoj civilnosti. Jedna i druga mogu definirati glavne crte zajedničkog življenja u našim gradićima i gradovima koje su prikladne za njegovanje dobrih odnosa među kršćanima i muslimanima u svagdanjem životu. Sigurno jedni drugima imamo puno toga

reći i dati s toga stajališta. To, međutim, pretpostavlja istinsku građansku otvorenost u našim zajednicama.

Opirati se napasti desekularizacije naših religijskih prostora

Sekularizacija je dovela do procvata zapadnih društava. Oslobođajući se državne religioznosti, područja socijalnog života postala su autonomna: gospodarstvo, politika, financije, svagdanji život, udruženja itd. Svako od ovih područja funkcionira prema vlastitim zakonima i s mukom vodi računa o drugima. Zbog toga u društvima postoji deficit simbola: što omogućuje da izgrađujemo temelj socijalne kohezije te harmoničnog i solidarnog zajedničkog življenja? Što bi moglo izgrađivati svijest o zajedničkoj sudbini kod svih sastojnica društva?

Nama kršćanima i muslimanima postavlja se pitanje: možemo li, polazeći od svojih tradicija, upotrijebiti snagu simbola koju sadrže te pridonositi zajedničkom življenju i socijalnoj koheziji? Možemo li to činiti bez posezanja za ekskluzivizmom i hegemonijom? Još jedno pitanje svima nama, i to veoma radikalno: možemo li to činiti zajedno?

Na ovome jedni i drugi trebamo istinski poraditi:

- Prvi put kršćani i muslimani pozvani su da žive na sekularnom i pluralističkom prostoru. Potrebno je obraćenje mentaliteta.
- Kršćani imaju pravo vrednovati kršćanske korijene Europe, ali trebaju ostati otvoreni prema drugim smjerovima razmišljanja i drugim religijskim tradicijama. Kako naučiti kršćanski živjeti zajedno s drugima koji nisu kršćani?
- Neugodno se osjećam pred prijateljima muslimanima koji ponekad smatraju da je kršćanstvo izgubilo Europu. Ono što jedni označavaju kao sekularizaciju, drugi to shvaćaju kao dekristijanizaciju. Neki muslimani zbog toga čak diskvalificiraju kršćanstvo. To donosi teškoće pri susretanju muslimana i kršćana. Kao kršćani ne možemo prihvatiti misao da bi islam trebao preuzeti mjesto tako diskvalificiranog i obezvrijeđenog kršćanstva.
- Jednako se neugodno osjećam pred nekim kršćanima prema kojima perspektiva za rekristijanizaciju Europe označava islam kao zapreku za taj pothvat. Živimo u pluralističkim društvima i s tom činjenicom trebamo se nositi jedni i drugi. Projekt ne može biti kristijanizirati društvo, a ni islamizirati ga. Obraćamo se savjesti

europskih muškaraca i žena "predlažući vjeru",³ da bismo imponirali njihovoj slobodi te polučili njihov pristanak uz našu vjeru. Za nas katolike to načelo vjerske slobode jasno je postavio Drugi vatikanski sabor: "*Jedno je od osobitih poglavlja katoličke nauke, a koje je sadržano u Božjoj riječi i koje Oci stalno propovijedaju, da čovjek treba Bogu dragovoljno odgovoriti vjerom; stoga se nikada ne smije siliti da prihvati vjeru protiv volje... I stoga načelo vjerske slobode znatno pridonosi tome da se razvije onakvo stanje stvari u kojem se ljudi mogu nesmetano pozivati vjeri...*"⁴ Smatram da i islam brani takvu slobodu religije kad Kuran uči da "*nema prisile u religiji*".

Možemo zajedno pridonositi napretku svijesti o slobodi religije u našim zajednicama i u našim društvima. Nismo prisiljeni vratiti se u blokirano stanje međusobnog sučeljavanja i zadržavanja svojih ranjenih pamćenja. Europa može postati otvoreni pluralni prostor gdje religijske obitelji udružuju napore u nudenju duše koja dopunjava civilno društvo. To je Europi istinski potrebno u ovoj fazi izgradnje i proširenja. Zajedno nam se boriti za poštivanje života i ljudskog dostojanstva, boriti se za mir i pravdu, a tom borbom osiguravamo sigurnu budućnost. Islam i kršćanstvo imaju univerzalistički cilj. Može li nas taj nas cilj voditi zajedničkom djelovanju umjesto da nas suprotstavlja kao konkurente, bez ekskluzivizma, zajedno sa svim ljudima dobre volje? Taj zajednički posao omogućit će nam da istinski prelazimo od sučeljavanja na kročenje rukom pod ruku.

Nezaobilazno pitanje istine

Da bismo napredovali na putu dijaloga i suradnje, trebamo pristati na etiku poštovanja koja se oslanja na preoblikovano poimanje istine. Lako ćemo uvidjeti kako bi kršćanima i muslimanima bilo teško susretati se, kad bismo i dalje smatrali da je nama Bog povjerio blago... koje je navodno uskratio drugima! Što se tiče nas kršćana, u srcu nosimo svoju vjeru i sigurnost kako "*Bog hoće da se svi ljudi spase i dođu do spoznaja istine*" (1 Tim 2,4).

Možemo li odlučno vjerovati u istinitost onoga što nam je objavom ponudeno a da ne određujemo a priori što je drugima dano da vjeruju? Samo put koji zajedno predemo i ono što bratski sagradimo za pravdu i mir, očitovat će istinitost onoga što nosimo jedni i drugi.

3 Izraz iz *Pisma katolicima Francuske* 1996. god.

4 *Deklaracija o vjerskoj slobodi*, br. 10.

Smatram da nas takav stav pošteduje od relativizma i prisiljava nas da proživljavamo istinsko obraćenje. Mora biti moguće autentično i temeljito živjeti vlastitu vjeru uz poštivanje vjere drugoga. Pozvani smo da kategorički odbijamo svaki apriorni stav ocrnjivanja ili omalovažavanja vjere drugoga. Nije li to cijena koju trebamo platiti da bismo nastavili zajednički put?

FROM WOUNDED MEMORY TO COOPERATION

Summary

For about fifteen years the author served as a pastoral priest in an area where Muslims live with Catholics, not only Muslims who moved to France looking for good jobs but also their children who have been born and educated in France. Drawing on his pastoral experience, he brings out some suggestions for cooperation of Christians and Muslims in Europe. First level should be avoiding hostility based on past wars of aggression and colonization. The need for cooperation he draws from common living of Christians and Muslims in towns and cities of Europe. Cities are settlements with numerous inhabitants of different convictions and social status who do observe some general rules for the sake of common good. Believing individuals and groups in urban settlements have *l'exigence de citoyenneté* - the need to respect each other's civil rights to which belongs phenomenon of pluralistic political and religious beliefs. In such circumstances believing persons should "learn cohabitation", sharing same urban settlements and structures. Aware that in Muslim mentality religion and civil society intimately permeate, he expects Muslims of Europe to accept secularity of the state and plurality of civil society because Koran and Bible teach that coercion should not be applied in spreading and observing one's religious faith.

(S francuskoga preveo i sažetke napisao Mato Zovkić)